

Список использованных источников

1. Барахов В. С. Литературный портрет / В. С. Барахов. — Л.: Наука, 1985. — 312 с.
2. Емельянова Л. Л. Нарушение орфографической нормы как средство создания стилистического эффекта / Л. Л. Емельянова // Филологические науки. — 1976. — № 1. — С. 18.
3. Филимонова О. Е. Язык эмоций в английском тексте : (когнитивный и коммуникативный аспекты) / О. Е. Филимонова. — СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. — 259 с.
4. Keyes D. Flowers for Algernon [Электронный ресурс] / D. Keyes. — Режим доступа : [http://www.oglethorpe.edu/faculty/~m_rulison/Honors/Speculative Fiction/Documents/Keyes,%20Daniel%20%20Flowers%20for%20Algernon.pdf](http://www.oglethorpe.edu/faculty/~m_rulison/Honors/Speculative%20Fiction/Documents/Keyes,%20Daniel%20%20Flowers%20for%20Algernon.pdf).

T. NASALEVICH

Melitopol

**IMAGE REVEALING IN THE GENRE OF SOCIAL FICTION
(BASED ON THE NOVEL OF DANIEL KEYES «FLOWERS FOR ALGERNON»)**

The article is devoted to the investigation of the image in the genre of science fiction with elements of mass literature. Peculiarities of image revealing of the main hero in the novel by Daniel Keyes «Flowers for Algernon» are under analysis. Graphon usage as a stylistic device in the description of psychological portrait of the hero was investigated.

Key words: image, graphon, science fiction, mass literature, experiment.

T. В. НАСАЛЕВИЧ

м. Мелітополь

**РОЗКРИТТЯ ОБРАЗУ В ЖАНРІ СОЦІАЛЬНОЇ ФАНТАСТИКИ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЕНІЕЛА КИЗА «FLOWERS FOR ALGERNON»)**

Стаття присвячена вивченню образу в жанрі фантастики з елементами масової літератури. Проаналізовані особливості розкриття образу головного героя роману Д. Киза «Flowers for Algernon». Досліджено використання графону як стилістичного прийому в описі психологічного портрета героя.

Ключові слова: образ, графон, наукова фантастика, масова література, експеримент.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2015

УДК 821.161.2-1.09

Н. В. НАУМЕНКО

м. Київ

lyutik.0101@gmail.com

**КОЛЛЕКТИВНА ВІРШОВА ЗБІРКА
«РЕВОЛЮЦІЙНА ПОЕЗІЯ ЖОВТНЯ»: НОВЕ ПРОЧИТАННЯ**

Об'єктом розгляду стала збірка «Революційна поезія Жовтня» як явище української масової літератури першої третини ХХ ст. Презентовані в ній вірші маловідомих на сьогодні авторів, часто анонімів, становлять інтерес із точки зору формування сув'язі між суб'єктивним ліричним світобаченням і бажанням якнайшвидше зафіксувати у слові розвиток подій у суспільному житті. Увагу приділено також образності та метричному ладові вірша в контексті проблеми літературного навчання та письменницької майстерності.

Ключові слова: поезія, масова література, українське письменство, жанр, образ.

*...Когда-то в старину писатели писали
Про нежных ангелов, про ведьм, про колдунов,
Про Бога, про царя и про любовь,
Потому что их цензура заставляла,
И Грозный им каторгой грозил
И часто высылал в Сибирь...*

Цей уривок із вірша безіменного автора, процитований у розвідці О. Малинкина «Навчання молодих письменників» [7, 61], міг би стати засновком до розгляду масової поезії 1920–1930-х років із точки зору її формозмістового наповнення. Є. Добренко, автор однієї

з найбільш ґрунтовних праць про літературу радянської доби, зараховував до «масової літератури» (беручи це поняття в лапки) твори дилетантів. Такими дилетантами, чиї вірші лишилися майже винятково у критичних цитаціях, були представники абсолютно всіх професій – друкарі, металурги, перукарі, виробники паперу та інші. «Заклик ударників у літературу» породив специфічну хвилю масової поезії – притому не лише у Росії, а й в Україні. Мікулаш Неврлий виокремлював у тогочасному українському письменстві течію «пролетарських письменників», у ширшому значенні – всі літератори 1920-х років, а у вузькому – ті, хто «не погоджувався з естетикою минулого й свідомо підпорядковував свою творчість вимогам нової доби та партії» [8, 202–203].

Тому мета цієї роботи – на основі прочитання деяких творів збірки «Революційна поезія Жовтня» (1960) з позицій новітнього літературознавства встановити головні константи формування жанрово-стильової різноманітності тогочасного вірша, особливостей літературного навчання і становлення поетичної майстерності.

Антології тодішньої масової поезії можна сприймати як практичний вияв засвоєння азів віршування, викладених у численних порадиниках і підручниках. Адже ще на початку ХХ століття книги, автори яких обіцяли навчити віршувати кожного охочого, публікувалися вельми рясно. Заголовки їх доволі промовисті, а нерідко й претензійні: «Як за п'ять уроків стати поетом»; «Як навчитися писати вірші. Упорядкував Ямб Хорейович. СПб, 1908»; «Шлях до слави. Як стати поетом? Л. Д. Кранц. Москва, 1915»; «Георгій Шенгелі. Як писати статті, вірші та оповідання. 5-те видання. Москва, 1928»; «Крайський О. Що треба знати письменникові-початківцю. Ленінград, 1930»...

Та склалися ці інструкції, адресовані не завжди філологам, переважно з початкових відомостей про метрику і ритміку, типових римових пар (*кров – любовь, чувство – искусство*) і сюжетних ходів. У декотрих наявні такі метафоричні постулати: «*Меркою стихотворной речи является метр. Не тот метр, который пришел на смену покойному аршину, а другой, имеющий пять разных названий раз-*

мер» [6, 93]. «*Тема пьесы – предназначение дома, – баня, амбар, казарма, изба; сюжет – остов дома, – матицы и стропила; фабула – дом в разрезе или его внутреннее устройство*» [4, 41]. На справедливу критику з боку Є. Добренка здобулася, зокрема, спроба Ф. Ільїнського проаналізувати за такими критеріями шекспірівського «Гамлета» [2, 386].

З усіх різножанрових «порадників молодим авторам» цінність становить адресована «робітничим кореспондентам» книга Г. Шенгелі «Як писати статті, вірші та оповідання». У ній викладено правила, що їх потрібно знати початківцям журналістам, поетам і белетристам. Автор прямо говорить, що ці правила є лишень **абеткою** майстерності: «*Засвоївши їх, письменник повинен іще дуже багато й наполегливо працювати, доки не виробить своїх прийомів побудови статті, вірша чи оповідання*» [12, 6].

Навчити людину поезії не можна загалом, якщо мати на увазі не римовані вправи, а істинні витвори мистецтва. Той, хто сам віршує, глибше розуміє різницю між поезією та прозою, оскільки знає природу вірша зсередини. Тому чудовим ґрунтом для дослідження з позицій новітнього літературознавства дедалі частіше стає поезія так званого соцреалізму – попри те, що ще в часи виникнення і розквіту вона здобулася на силу-силенну пародій та шаржів, а сьогодні деякі хворі на «дитячу хворобу ревізіонізму» (за образним висловом Л. Талалая) навіть лірику Павла Тичини, Максима Рильського та інших класиків, творену з початку 1930-х років, воліють лишати поза розглядом як «імітат-поезію», хоча це зовсім не так. У нашому випадку це – антологія «Революційна поезія Жовтня». Репрезентовано в ній значну кількість поетів мало, а то й зовсім невідомих, чиї вірші з'являлися здебільшого на шпальтах районних і обласних газет. З огляду на професію автора, до власне письменства були дотичними хіба робкори та сількори, решта ж були вихідцями з «низів» – робітниками, селянами, червоноармійцями.

Відповідно до принципів організації літературного навчання, притаманних зазначеним верствам населення, Берта Корсунська окреслює домінанту поезії над іншими родами в масовому письменстві: «Літературні

вечори й секції, студії й майстерні художнього слова, гуртки і мережа народних університетів, агітпоїзди, літсуди, конкурси, премії, диспути, усні, рукописні та друковані видання – ця потужна хвиля загальноосвітнього і літературного руху піднімала на свій гребінь передусім поезію» [9, 7–8].

Отож, колектив, колектив і ще раз колектив! Тому в такій поезії формується відповідний образ ліричного оповідача і ліричного героя. За спостереженням Олени Романенко, на авансцену історії виходить не унікальна особистість, а тип «людини із маси» [10, 146], що, своєю чергою, вело до жорсткішого систематизування критеріїв та норм, а з другого боку – до збідніння формозмісту поезії. За колективом не видно людини. На це свого часу нарікав в «Етюдах» Гео Коляда: «*Ось теми: банда, кохання, куркуль, буржуй, червоний, чорний, комуніст і тільки одіж, тавро та словесний блуд. А де ж людина? Її нема*» [5, 236].

Як говорив О. Дорошкевич, «пролетарська» поезія «повинна стати могутнім чинником організації революційних сил, формування соціально-культурного світогляду серед тих класів, що ще недавно були позбавлені всякої можливості політичного і культурного розвитку» [8, 205]. Ця теза червоною ниткою проходить через переважну кількість теоретичних праць 1920-х років, присвячених поезії та окресленню її ролі в житті нового суспільства. Доказом тому є різноманітні збірники на взірець «Поезії робітничих професій» (1924), де, наприклад, міститься така ліризована розповідь токаря про свою працю:

Я с утра его (станок. – Н. Н.) сначала весь проверю, смажу,

Центора, каретки, суппорт и патрон налажу.

*Заточу резец, как надо, приверну покрепче,
Сам пою, не унываю, чтоб жилося легче*
[1, 128].

В унісон цим рядкам звучить поезія робітника Т. Дацюка «Чари праці» (чом би й не «наша відповідь Чемберленові» на олесівські «Чари ночі?»): «*Праця нам дарує чари, // сонця сяйвом осипає, // Гинуть чорнії примари, // Крук у розпачі конає...*». Водночас у творі українського автора, чия хореїчна домінанта відсилає до ранньої Лесі Українки (зокрема,

«Давньої казки»), відлунюють ноти гоголівського містицизму, введені, вочевидь, задля переконливішого показу омріяної перемоги світла над темрявою:

Поховались чорні гноми: / Сонця ясного не зносять,

Плазма лазять до драконів, – / і лиш помічі в них просять.

Хотять сонця світ закрити, / Щоб воно нам не світило,

Нас в кайдани знов забити / і вернути те, що згнило (?)...

І нарешті – щаслива розв'язка, заклик до дії:

Але ми – шикуймось в лави,

Всі під прапор пролетарів!

То вони хай вік плазують,

А не спинять праці чарів!.. [9, 319].

Тому можна зробити попередній висновок, що українська масова поезія тієї доби являє собою новітнє зведення міфів і тим цікава для сучасного дослідника. На жаль, і в теоретиків, і у практиків революційного віршування за «мобілізаційним» началом часто губиться істинна природа поезії як «інтимного союзу людини з природою, таємницями якої народжено стільки художніх творів, [що] стає головною реальністю та пояснює різноманітні аспекти повсякдення» [11, 271]. Та водночас це не дає підстав «скидати» цю частину нашого письменства з «корабля Сучасності», а, навпаки, спонукає подивитися на неї по-новому.

Сам концепт «масова», сполучений із поняттями «революції» як доби стрімких перетворень у суспільстві та «поезії» як найбільш піднесеної форми втілення цих перетворень, зумовлює інтерес дослідника до особливостей образотворення, опанування жанровостильових і віршотворчих констант, шляхів літературного навчання окремого автора. Не можна оминати увагою також ономастичний шар – імена і псевдоніми репрезентованих у збірці поетів, назви окремих віршів та віршових циклів.

Так, **перший цикл** називається «Буря буде» (вірогідна алузія до горьківського «Буревісника»), і в його заголовку створюється атмосфера майбутнього грандіозного перетворення в суспільстві. Це помітно в

лейтмотивах – *правда, сила, найми / воля, комітет / стан мирового, рух до світла, «геть, капітал»* тощо; в іменах авторів, котрі здебільшого підписувалися псевдонімами, – Будяк, І. З., Л. К., ***, Федот Гіркий, Нетерплячий. **Другий цикл** є закономірним продовженням першого – «Свято волі». Тут ідеться вже про здійснену революцію, чільними образами якої є Першотравень, робітники, червоний прапор, будівництво, Інтернаціонал.

Прикметна назва **третього циклу** – «Ми панські всі мрії розвієм». Сучасний читач може скрушно похитати головою: бідні пани, і так у них усе відібрали, а тепер навіть помріяти не дають... Хто ж «розвіє панські мрії»? Злидар, Тарас З-ський, Ланцет, Гречаний, Ж-ця, Пролетарій, Робітник, Червоний Шершень, Кука, Не-Тарас, Забродін (метранпаж), Тавро, Антон Бідний, А. Недобитий – ось далеко не повний перелік «прокурорів старого режиму» з цілковито промовистими псевдонімами. У віршах, зібраних під цим гаслом, відбито ейфорію від перемоги над споконвічними гнобителями селянства й робітництва – панами, попами та чиновниками, проте, хоч як дивно, особливу «любов» автори циклу виявляють до... отамана Симона Петлюри. Його «викрито-перевикрито» у творах абсолютно всіх доступних для розуміння початківця жанрів – від «лібрето кримської оперетки» одного «червоного стрільця» Шагайди до пародії «Кобзар» іншого поета-аноніма, що виступав під псевдонімом «Не-Тарас»: «*Петлюра йшов до Києва / Та й сів спочивати...*» [9, 200].

Четвертий цикл – «На чатах», лейтмотивом якого стала громадянська війна. Ставлення поетів до цієї події відбилося в розмаїтій мілітаристичній концептосфері – образах зброї (кріс, шабля, танки) та воїнів (стрільці, некрути, вартові тощо).

Мілітаристична термінологія загалом невіддільна від масової, зокрема «соцреалістичної», поезії. Як стверджує Ірина Захарчук, на початку 1920-х років «індустріальні перетворення інтерпретуються як війна за «новий світ», а якості воїна-бійця посилено культивуються як риси нової людини... Робітники й колгоспники не просто виконують певні виробничі завдання, а «ведуть війну» з природою, різного роду небезпеками, а також

ворогами та диверсантами... Як від бійців Червоної армії, так і від бійців «трудового фронту» вимагалася «дисципліна й ентузіазм» у ставленні до виконання трудового завдання як до вирішального бою з ворогом» [3, 73].

Водночас мілітаристичні концепти виявилися живучими й у свідомості наших сучасників. З одного боку, у нинішніх реаліях України, зокрема АТО, така воєнна лексика не завжди є надлишковою. З другого ж, вона подеколи проникає в неспоріднені галузі, навіть у систему гуманітарних досліджень: частотними стали словосполучення «нарративна *стратегія*», «читацька *субстратегія*», введені в обіг, вочевидь, із метою мобілізувати (знову-таки військовий термін) думку читача.

Щоб читач перепочив від «вічного бою», упорядник «Революційної поезії...» пропонує йому **п'ятий цикл** – «Вільна праця хай цвіте». Тут провідною стає тема «раніше і тепер», котра, внаслідок незліченних інтерпретацій уже в 20-ті роки, перетворилася на штамп і в творчості українських класиків другої половини ХХ століття сприймалася вже як анахронізм (див., наприклад, аналіз сонета М. Рильського «Коло дуба в Щорсах» у працях Л. Новиченка). Інтерпретатором цієї теми стає поет із псевдонімом Злидар. Його вірш «Раніш і тепер», котрий займає три сторінки, є діалогом між ліричним персонажем і селянином, цілком у дусі «Intermezzo» Коцюбинського, але, так би мовити, його продовженням – «через 20 років». Бо у ньому йдеться про таке: Було – орав на пана і «на різних посіпак», на «ченців і попів», а держава, натомість, поїла його горілкою, «щоб був дурний, неначе пень», попи «лякали чортом, пеклом»; стало – оре селянин «для війська злидарів», для робітників у шахтах, що «дадуть... залізо, нафту» за борошно; для голодних сіл; для шкіл, де навчатимуть не лише дітей, а й дорослих.

І – завершальний акорд: «*Я певен вірю, що вже скоро / Для всіх почнеться справжній день, // День праці вільної – розваги, // Достатків, радості й пісень*» [9, 315–317].

У **шостому циклі** «За новий побут» порушено проблеми, актуальні навіть зараз, – неустанне навчання як джерело щастя («Книга-мудрість» Я. Тереховича, «До старих» С. Івановича), шанобливе ставлення людини до

довкілля («Не рубайте марно лісу» Швидкого, «Доміркувались» Г. Харченка), тверезий спосіб життя («Самогонка» Ф. Д.), хабарництво в навчальних закладах («Апетити носачівських педагогів» Ж-ці).

Осібно в циклі стоїть вірш Яся «Ескіз події». Хоча Берта Корсунська утверджує цю поезію як варіацію народної «Туман ярмом, туман долиною...», її образний та сюжетний лад подібні також до Шевченкової «Тополі». Однак автор цієї «нової балади» замість дивовижної пісенної метафорики вживає автологію, при тому доволі приземлену: дівчина молода, але з лиця негарна; циганка обіцяє навчити дівчину приворожити коханого за платню – карбованці, рушники, спідницю та сережки, але, обдуривши її, тікає геть, через що героїня й укоротила собі віку [9, 361–365].

Природно, що викриття «темного минулого» й оспівування «чудового сьогодення» завершується футурологічними візіями «світлого майбутнього» – **сьомим циклом** «Комуністи». Тут промовистим прикладом є перший вірш – «Тов. Леніну» І. Кашука (варто навести його повністю): *Великий російський комуністе,*

*В який ти щасливий час родився,
Що ти всьому світу пригодився...*

Весь мир тебе кріпко знає

*І з далекого краю-землі до тебе приїжджає,
Хоче з тобою говорити,*

Твої слова по всьому миру розголосити.

Буде твоя правда вічно жити,

Буде твоя зірка всьому світу світити [9, 369].

Цікаво, що Берта Корсунська в цитованих рядках, попервах подібних до першої дитячої проби пера, вирізняє «звертання до традицій урочистої оповідно-декламаційної народної поезії, до тих жанрових ознак, з якими в уяві народу пов'язуються розповіді про найсуттєвіші події в його житті» [9, 36].

Підбиваючи підсумки, можна зауважити, що українська масова поезія 1920-х років багато в чому є образом «лірики початківців». Про це свідчать такі формозмістові ознаки, як хореїчна метрична домінанта, поодинокі звертання до трискладових розмірів, доволі однотипний набір зображально-виражальних засобів, зародкове розуміння поетичних жан-

рів, а також – частотна формальна прикмета стилю початківців – надто довгі вірші (по 2–3 сторінки й більше). Ця остання прикмета ріднить масову поезію 1920-х років із добою бароко, для якої характерними були фіксація сильного враження в перших рядках і розвиток теми – в наступних.

І, звичайно ж, славнозвісне «навчання у класиків». Якщо для російської масової літератури еталонами були твори здебільшого писемні (лірика та ліро-епіка Пушкіна, Лермонтова, Некрасова), то українська масова поезія дедалі більше черпає з фольклору – і теми, і жанри, і сюжетні ходи. Спроби епічного виразу подій жовтневого перевороту, громадянської війни та після них призвели до якісного оновлення жанру думи. Поширеним було перелицювання народних пісень на новий штиб. З українських класиків прикладами для наслідування стали, без сумніву, Тарас Шевченко, Леся Українка і Степан Руданський. «Коломийковий вірш» і «співомовка» виявилися найдоцільнішими жанровими формами для викриття негативних явищ суспільного життя: *«Припиняйте, люди, людям / Ліси вирубляти, // Припиняйте на ваші груди / Корчі зоставляти. // Той над лісом знущується, / хто не розуміє, // Яку користь він приносить, / окрім, що нас гріє. // З нього ми будуєм хати / і вільгість беремо // Для своїх степів широких, / на яких оремо...»* [9, 356].

Вірогідно, більшість поетів, чиї твори вміщено в «Революційній поезії Жовтня», надалі знайшли нову царину діяльності, та водночас усі вони створили новітній тип, можна навіть сказати – архетип «масового» письменника, автора так званої «літератури читачів» (Є. Добренко), творця «чистого мистецтва» соцреалізму. І ті початкові знання з віршування, що їх практичним виявом і стала «Революційна поезія...» й подібні книги, могли б надалі й не знадобитися цим діячам, але саме такі вірші допомагають сучасному дослідникові досягнути порухи душі людини, котра волею долі стала свідком великих суспільних потрясінь – як і сьогоднішні українці.

Список використаних джерел

1. Волин Б. Поезія робочих професій / Бор Волин // На посту. — 1923. — № 2—3. — С. 120—130.

2. Добренко Е. А. Формовка советского писателя. Социальные и эстетические истоки советской литературной культуры / Евгений Добренко. — СПб. : Гуманит. агентство «Акад. проект», 1999. — 557 с.
3. Захарчук І. В. Війна і слово: мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму / Ірина Захарчук. — Луцьк : Твердиня, 2008. — 408 с.
4. Ильинский Ф. Построение пьесы : (Беседы по драматургии) / Федор Ильинский. — М. : Изд-во ВОКП, 1928. — 110 с.
5. Коляда Г. Етюди / Гео Коляда // Нова генерація. — 1928. — № 10. — С. 236—237.
6. Крайский А. Что надо знать начинающему писателю : (выбор и сочетание слов, построение стихов и рассказов) / Алексей Крайский. — 4-е изд. — Л. : Красная газета, 1930. — 253 с.
7. Малинкин А. Учеба молодых писателей / А. Малинкин // Рост. — 1934. — № 9. — С. 51—70.
8. Неврлий М. Українська радянська поезія 20-х років ХХ ст. у мікропортретах і довідках / Мікулаш Неврлий ; авториз. пер. зі словац. О. Булах, Г. Булаха. — К. : Вища школа, 1991. — 271 с.
9. Революційна поезія Жовтня. Поетична творчість народних мас / упоряд., передм. Б. Л. Корсунської. — К. : Рад. письменник, 1960. — 428 с.
10. Романенко О. В. Семіосфера сучасної масової літератури : моногр. / О. Романенко. — К. : Фенікс, 2014. — 560 с.
11. Семенюк Г. Літературна майстерність письменника : підруч. / Григорій Семенюк, Анатолій Гуляк, Наталія Науменко. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Сталь, 2015. — 405 с.
12. Шенгели Г. А. Как писать статьи, стихи и рассказы / Георгий Шенгели. — 5-е изд. — М. : Изд-во Всерос. союза поэтов, 1928. — 81 с.

N. NAUMENKO

Kyiv

THE POETIC ANTHOLOGY REVOLUTIONARY POETRY OF OCTOBER: THE WAYS TO NEW INTERPRETATION

The poetic anthology entitled Revolutionary Poetry of October became an object of studies in this article as the significant phenomenon of Ukrainian mass literature in the first third of the 20th century. The poems of mostly infamous authors, often those anonymous, are today the very interesting material to observe the ways of setting up the connection between the subjective lyrical perception and the poets' desire to fix the rapid shifts of post-revolutionary Ukrainian society in the word. The proper attention is also paid to the imagery and metric structure of a verse within the context of literary learning and poet's mastery.

Key words: poetry, mass literature, Ukrainian literature, genre, image.

H. V. NAUMENKO

г. Киев

КОЛЛЕКТИВНЫЙ СТИХОТВОРНЫЙ СБОРНИК «РЕВОЛЮЦИОННАЯ ПОЭЗИЯ ОКТЯБРЯ»: НОВОЕ ПРОЧТЕНИЕ

Объектом рассмотрения стал сборник «Революционная поэзия Октября» как явление украинской массовой литературы первой трети ХХ века. Представленные в ней стихотворения малоизвестных на сегодня авторов, часто анонимов, представляют интерес с точки зрения сочетания субъективного лирического мировидения и желания как можно скорее зафиксировать в слове развитие событий в общественной жизни того времени. Уделено внимание также образности и метрическому строю стиха в контексте проблемы литературной учебы и писательского мастерства.

Ключевые слова: поэзия, массовая литература, украинская литература, жанр, образ.

Стаття надійшла до редколегії 28.09.2015